

Köszönöm nekik, hogy ilyen hasznos, megszívlelendő – és legfőképpen általunk is alkalmazható – tudásanyagot olvashattam, mint szülő és mint könyvtáros, és remélem, a pedagógusok is tudják és akarják alkalmazni a könyvben olvasottakat.

Kellemes olvasást, és legfőképpen jó hasznosítást kívánok mindenkinek, és ne feledjük a könyvben említett Mark Twain idézetet: *Az az ember, aki nem olvas könyvet, semmiben sem különbözik attól az embertől, aki nem tud olvasni.*

(Kié az olvasás? Tanulmányok az olvasóvá nevelésről. Szerk. Gombos Péter. Bp.: Magyar Olvasástársaság, 2014. 127 p.

Ninsevics Klára

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei XVI. kötete

Két év eltelte után, 2013 nyarán az Egyetemi Könyvtár (EK) évkönyveinek újabb, a XVI. sorszámmal ellátott kötetét vehette kézbe az olvasó.¹ Az előző rész ismertetőjében² már jeleztük, hogy a hagyományok ápolása és a tudományos munka kiemelt szereppel bír a XVI. század második felétől – több mint 450 éve szisztematikusan – gyarapított és folyamatosan működő könyvtár életében, amely másfél milliós állományával a nemzeti kulturális örökség része, de nemzetközileg is ismert és elismert gyűjtemény. A számos világritkaságot (közülük 185 kódexet – ebből 14 korvinát –, illetve 1200 ősnymotatványt, 11 000 antikvát, 16 500 barokk kötetet és 75 000 XVIII. századi könyvet) őrző gyűjtemény kulturális szempontból kiemelt jelentőségű, fokozottan védendő. Az ország első nyilvános könyvtárpalotája ugyanígy Budapest belvárosának büszkesége, az eredetileg is könyvtár céljára emelt műemléképület külföldi viszonylatban is kuriózumnak számít.

„Az évkönyvek története szorosan összefügg az Egyetemi Könyvtár történetével: mindig akkor került sor a sorozat indítására vagy megújítására, amikor az intézmény történetének új szakaszához érkezett”³ – írtuk korábbi recenzióinkban. A megállapítás jelen esetben fokozottan érvényes, ugyanis a górcső alá helyezett kötet szintén korszakváltáshoz köthető: Szögi László történész és levéltáros⁴ 2013. június 30-án történt nyugdíjba vonulásával, 18 éves könyvtári főigazgatói (és levéltár igazgatói) ciklusának lezárultával⁵ valószínűsíthetően – több, jelen keretek között nem részletezendő szempontból is – jelentős változások elé néz a napjainkban Kálóczi Katalin megbízott főigazgató által vezetett intézmény.⁶

A kötet létrehozását körülölelő környezeti tényezők rövid, de kényszerű felvilágosítása után azonban térjünk vissza a több mint 300 lapos, Szögi László által szerkesztett kötetre, amely tíz tanulmányt ad közre – az eddigiekhez hasonlóan – négy témakör köré csoportosítva:

- (1) egyetemtörténet, történettudomány;
- (2) az Egyetemi Könyvtár történetéből;
- (3) művelődéstörténet, társadalomtörténet;
- (4) az Egyetemi Könyvtár működéséről.

Láthatjuk, hogy a visszatérő rovatok mellett egy új tárgykör is bekerült, immár szükségszerűen helyet kaptak a korszerű, XXI. századi multifunkciós könyvtár menedzsmentjével foglalkozó módszertani publikációk is. A recenzorok örömmel veszik ezt tudomásul: régi az újjal – a tradíciók őrzése mellett a modernitásnak is át kell szőnie Magyarországot legnagyobb felsőoktatási intézménye, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) központi könyvtárának mindennapjait, szolgáltatásait, ezáltal munkatársainak kutatásait is.

I. Egyetemtörténet, történettudomány

A kötetet – immár törvényszerűen – Szögi László tanulmánya nyitja, ezért is engedjük meg, hogy nagyobb teret szenteljünk a tanulmány (11–51. p.) értékelésének. Ebben az egyetemtörténet, illetve *külföldi egyetemjárás* újabb fejezetéhez érkezünk: a szerző a XIX. század első felébe kalauzol bennünket. E kor sok tekintetben eltér az ezt megelőző és az ezt követő időszakoktól: az egyetemjárás tömegesedésének, egyirányúvá válásának ideje ez.

A napóleoni háborúk miatt a klasszikus peregrinációs célpontok kiestek, a felsőoktatási intézmények látogatása lényegében csak az örökös tartományokra és Németországra korlátozódott, majd a német egyetemek látogatását is betiltották. A XIX. század első felében tehát a külföldre eljutó magyarországi diákok 85,26 százaléka a Habsburg Birodalom egyetemén tanult, amely közelebről megvizsgálva Bécs abszolút vezető szerepét jelentette. A vallási hovatartozást tárgyalva megtudhatjuk, hogy az egyetemek felekezeti jellege mindenütt háttérbe szorult, valamennyi vallási közösség tagjai beiratkozhattak külföldre, ezzel együtt megkezdődött a hazai zsidóság intenzív áramlása az értelmiségi pályák felé.

A szerző dióhéjban érinti az európai egyetemi rendszer XVIII–XIX. század fordulóján lezajlott óriási átszerveződését is: a német egyetemi rendszer gyökeres átalakulását, ennek során az aprócska akadémiák megszűntek vagy beolvadtak a nagyhírű univerzitásokba – nagyságrendjében példamutató jelleggel és bátorsággal levezényelt változtatások, amelyeket a XXI. század oktatásszervezése is megirigyelhetne.

Rátérve a magyarországi egyetemjárás elsődleges célpontjára, Bécsre, a tanulmány a továbbiakban a magyar felsőoktatás és a császárváros a XIX. század első felében sarkalatosnak tekintett viszonyát veszi górcső alá.

A ferenci abszolutizmus idején a hazai oktatásban is erősödött a központi, bécsi befolyás; ez a Bécs-központúság a tanári kar kiválasztása esetében is érvényesült, ugyanígy a megüresedett tanszéki állások pályázatait kötelező érvénnyel Bécsben is közzé kellett tenni – természetesen mindez vegyes magyar fogadtatásban részesült. Más esetben azonban az osztrák fővároshoz való igazodás a vágyott célok közé tartozott:

„a tanárok ugyanakkor sokszor szerették volna az egyetem felszereltségét, az oktatás tárgyi feltételeit a bécsi színvonalhoz igazítani, de az anyagi kondíciók ehhez korszakunkban még hiányoztak” (19. p.).

A tanulmány a továbbiakban nem tér ki arra, hogy e „még” szócska használata indokolt-e, hanem a bécsi intézmények áttekintésével folytatja: bemutatja a rész-

ben kényszerűségből fakadó, ám élénk kapcsolatokat a magyar és a bécsi tanintézmények között. Végül pedig a szerző ismerteti a diákok nemzetiségi megoszlását, származási helyek alapján való tagolódását régiókra bontva, majd a szakmacsoportok szerinti tagolódását, valamint a hallgatók társadalmi rétegződését is megismerhetjük.

II. Az Egyetemi Könyvtár történetéből

Knapp Éva tanulmányában az *Egyetemi Könyvtár 1635 előtti őszállományához* tartozó újabb negyven kötet azonosításáról számol be (55–103. p.). Felhívja a figyelmet az őszállomány-azonosítást megkísérlő korábbi kutatások elégtelen voltára, ugyanakkor rámutat arra is, hogy a célzatos rekonstrukció módszertanának kidolgozását nagymértékben segítette a XVII. századi könyvtári katalógusok szövegkiadása, valamint a könyvtár jezsuita-korszakának könyvtárosaira vonatkozó vizsgálatok.

A negyven – most identifikált – kötetből Knapp Éva húszat ismertet (vajon miért éppen ezt a húsz példányt?), a megszokott kifogástalanul pontos könyvészeti leírással és a tulajdonosi bejegyzést tartalmazó oldal képeinek közlésével. Knapp Éva, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora, az Egyetemi Könyvtár főtanácsosa, tudományos ügyeinek referense, nemzetközi hírű könyvtörténeti érdekeit nem lehet említés nélkül hagyni. Legutóbbi szenzációs felfedezése, Pázmány Péter köteteinek azonosítása⁷ hatalmas sajtóvisszhangot váltott ki, jelentőségét több fórumon (beleértve az országos napisajtót) is méltatták.⁸ Bizonyos, hogy a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) 218 tudományos közleményt, ebből szerzőként 21 kötetet jegyző⁹ tudós a közeljövőben még sok érdekes – az ELTE Egyetemi Könyvtárának állományát érintő – felismeréssel fog jelentkezni.

Hogyan elevenedik meg az *Egyetemi Könyvtár története a Pesti Napló hasábjain* bő húsz esztendő alatt (1876–1899)? Ebből jelenít meg részleteket Kazimír Edit írása (104–169. p.). Minthogy az Egyetemi Könyvtár ügyei folyamatosan és konzekvensen foglalkoztatták a korabeli sajtó munkatársait, nem utolsó sorban Szilágyi Sándor személyének köszönhetően – tudjuk meg a bevezetőből –, igen sokféle eseményt villant fel a tanulmány, talán túlságosan is mozaikszerűen. Az ízelítő mindezzel együtt érdekes és figyelemfelkeltő: értesülhetünk legmagasabb szintű, miniszteri odafigyelésről (Trefort Ágoston érzékeny hozzáértése és buzgalma az irodalom és a folyóirat-gyűjtemény fejlesztése terén), vagy akár a napi működés alakulásáról is (az „üzemszerű használhatóság” fenntarthatósága a nők könyvtárhasználatának engedélyezésével). Ami kérdésként felmerülhet: a forrásközlés során nem kapunk határozott indoklást arra nézve, milyen kritériumok alapján válogatta a szerző a könyvtárral foglalkozó szövegek közül a végül közreadottakat.

Fabó Edit az *Egyetemi Könyvtár első könyvtárosnője, Czeke Marianne* húsz évet átfogó pályáját mutatja be igen részletesen, ám a vonatkozó szakirodalom felhasználásában némiképp hiányérzetet keltve az olvasóban (170–206. p.).¹⁰ Czeke Marianne megbízására a Kultuszminisztérium Könyvtári Bizottságának kivételes támogatásával került sor, Ferenczi Zoltán igazgató vette fel az alkalmazottak közé. Mindez a maga idején nagy feltűnést keltett, de a könyvtárosnő igazolta a hozzá

fűződő várakozásokat, amennyiben kiváló bibliográfusi működést fejtett ki, emellett számos irodalomtörténeti publikációja is megjelent. Czeke – nőként – egyenrangú társa volt férfi kollégáinak, elismerése egyengette annak az emancipációs folyamatnak az útját, hogy a könyvtárba további női alkalmazottak kerüljenek.

Mitől tud elpirulni egy kardinális? E kardinális kérdésre is választ kaphatunk a Kakasy Judit által közzétett levéltári forrásokból, melyek a *XI. Piusznak adományozott magyar könyvek* ajándékozásának körülményeire vetnek fényt (207–220. p.). A bevezető tanulmány tömören, ám alaposan ismerteti Klebelsberg Kunó és Pasteiner Iván szervezkedését. Kiderül, hogy az eredetileg 1057 kötetet számláló elegáns gyűjtemény a könyvtáros pápa tulajdonába került – és még ma is megtalálható (bár azóta némileg megcsappant) különgyűjteményként – Collezione Ungheria néven.¹¹

III. Művelődéstörténet, társadalomtörténet

Bíbor Máté János roppant precíz írása csak erős idegzetű filoszoknak ajánlott. Irodalomtörténeti szempontból ugyanis az egyik legtragikusabb eseményt, az *Arany János-kéziratok* Arany László özvegye második férjének, Voinovich Géza irodalomtörténésznek tulajdonában állt, és 1945. január 30-án bombatámadás következtében megsemmisült részének történetét is elbeszéli (223–248. p.). Természetesen a közlemény fő vonulatát az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében található három fennmaradt Arany-kézirat gondos vizsgálata teszi ki. E három autográf irat sorrendben:

- (1) A magyar irodalom története rövid kivonatban,
- (2) Arany János Kazinczy Gáborhoz írott levele és
- (3) az Arisztophanész-fordítások tisztázatának kézirata.

Az első Arany irodalomoktatási elképzeléseit tárja fel osztályokra lebontva. A nebulók a verstan és iránytan (stilisztika) mellett elsajátíthatták az ékesség és helyesség mibenlétét, valamint jártassá váltak a régi magyar nyelvben a „zumtucheltől”¹² kezdve, a mohácsi vészig” – ez tehát kis ízelítő a XIX. században elvárt kompetencia-rendszerből, az akkori Nemzeti alaptantervből... A harmadik, az Arisztophanész-fordítás kapcsán lényegre törő áttekintést kaphatunk arról, vajon miért választhatta a költő éppen Arisztophanész vígjátékait magyar nyelvre ültetéshez.

Különösen jelentős az időrendben második irat, mivel ritka kivételként az Arany László által áttulajdonított és időnként megrövidítve kiadott leveleken, valamint a Voinovich által elrekkentett és később elpusztult leveleken túl fennmaradt példány, amelynek hiteles szövege és egyik utóirata eddig kiadatlan volt.

Szabó Panna tanulmánya a *magyar nyelvatlászokat* szemügyre véve azt elemzi, miképpen gyökerezett meg a dialektológia területén is a szociolingvisztikai szemlélet, mind az adatközlők kiválasztását, mind pedig a gyűjtött adatok megjelenítési módját illetően (249–262. p.). Előbbi esetben ez az egyes, régiójának nyelvi sajátosságait megfelelően reprezentáló adatközlő helyett a pontosan meghatározott számú és összetételű kis adatközlői csoportokra való áttérést, utóbbi esetben pedig a minősítő jelek használatában érvényre juttatott társadalmi szempontokat jelenti.

IV. Az Egyetemi Könyvtár működéséről

Az évkönyv további közleményei már merőben más vizekre eveznek: az Egyetemi Könyvtár modern, XXI. századi könyvtárrá válásáról tudósítanak. A korszerű intézménnyé válás elsősorban az Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) megszerzése és működése óta jellemzi az Egyetemi Könyvtárat. E sajátos és roppant bonyolult – esetenként és ügynként különböző érdekcsoportokat magában foglaló – formáció az ELTE egységes alapelvek szerint működő, összehangolt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári rendszere.

Az EKSZ egyik legfontosabb célja, hogy *közös integrált könyvtári rendszer* épüljön. Ennek gigászi erőfeszítésekkel történő kialakítását tekinti át Székelyné Török Tünde (265–281. p.). A tankönyvi igényességgel megírt, gazdag és a tárgykörhöz maradéktalanul releváns szakirodalmi bevezetéssel ellátott, logikus felépítésű tanulmány áttekinti az Egyetemi Könyvtár katalógusrendszerét (nyilvános és szolgálati – előbbiből hármat, utóbbiból tízet felsorolva), gépesítésének stációt (a Bibliostól a Horizonon át az ALEPH-ig), mindehhez felhasználva belső – kizárólag kéziratban rendelkezésre álló – intézményi jelentéseket is. A mindenki számára emészthető summázat: *Az ELTE könyvtárainak dokumentumvagyonra mintegy 3,6 millió könyvtári egységre tehető: ennek az állománynak jelenleg 31,5%-a érhető el az elektronikus katalógusban.* (278. p.)

A könyvtári szolgáltatások megvalósulásához is elengedhetetlenül szükséges a résztvevőkészségek és folyamatok pontos körülhatárolása, ezek egymásra épülésének ismerete. Czinki-Victorisz Gabriella írása a kulcsfolyamatok azonosításának és leírásának metódusait boncolgatja (282–298. p.). E feladatot az Egyetemi Könyvtárban a Könyvtári Minőségfejlesztés 21 (K21) elnevezésű projekt végzi, az ELTE Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézetével szoros együttműködésben (Boda Gáborné Köntös Nelli egyetemi tanársegéd, intézeti titkár a Folyamatirányítási csoport vezetője).¹³

A közép-európai viszonylatban is egyedülálló tudományos értékű folyóiratvagyron tárolásának és feldolgozásának rejtelméből ad történeti ízelítőt Pálfi Éva – a többi közlemény terjedelméhez képest – ugyan kicsit rövidre sikerült, de annál informatívabb és lendületesebb írása (299–311. p.). Időutazáson vehetünk részt, megismerhetjük a folyóiratkötegek útját a nagyszombati költözéstől kezdve a mai épületben való helyváltoztatásukig, majd a különböző nyilvántartások (katalógusok) illusztratív bemutatására kerül sor.

Az évkönyv kiállítása minden tekintetben követi a sorozat előző kötetét. A képménytáblás fedélen Apolló rendületlen dicssel és örökifjúsággal hirdeti a tudományok, az egyetem és a könyvtár maradandóságát. A kötet – impresszuma szerint – az Egyetemi Könyvtár kiadásában készült, azonban a hitelesség kedvéért ide kíváncsodik: a megjelentetést (nyomdai előkészítés és nyomtatás) teljes mértékben az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány finanszírozta (pályázati keretből). A kivitelező Komáromi Nyomdában most sem csalódtunk.

A négy nyelvű (magyar, angol, német, francia) tartalomjegyzékkel ellátott kiadvány megfelelően és ízlésesen tördelt, azonban néhány anomáliát – a következő részek tökéletesítése érdekében – felvetnénk. Nem világos, miért készült három tanulmányhoz (Szögi László, Knapp Éva, Kazimir Edit) kizárólag német nyelvű

rezümé, a többihez pedig csak angol. A hivatkozások bibliográfiai leírása könyvtáros szemmel már-már zavaróan eklektikus – mondjuk ki: mindenféle szerkesztői egységesítési törekvést nélkülöző – képet mutat a kötetben, szerzőként váltakoznak a módszerek, szinte nem találni két egyforma rendszert tükröző tanulmányt.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az ELTE Egyetemi Könyvtárának – évszázadokra visszanyúló hagyományaihoz méltó – évkönyv került a szakmai nagyközönség elé, amelynek folytatása egyszerre kihívás és parancs az intézmény számára. Ismertetésünket Pálfi Éva soraival zárjuk, bízva abban, hogy a gyűjtemény révbe érése nem is olyan sokára, a közeli jövőben bekövetkezik:

„Ha az ELTE Trefort kerti kampuszáról indulva az Unger-házon át kilépünk a Reáltanoda utcára és folytatjuk utunkat a Ferenciek tere sarkán álló könyvtárpalota felé, két épület biztosan a szemünkbe ötlük: az enyészetre hagyományozott Kincsem-palota a jobb oldalon, s majdnem szemben, riasztó kontrasztként az MTA Rényi Alfréd Matematikai Intézetének szépen felújított otthona. Az ember önkéntelenül is áttér az utcának erre a boldogabbik oldalára, s inkább onnan szemléli az omladozó homlokzatú, hálóval takart házat. Aztán csak néhány lépés és máris e két élmény vegyülékével találkozhatunk az Egyetemi Könyvtár épületének Reáltanoda utcai frontján. Az impozáns épület látványa a szűk utcában nem érvényesül, az eső, a hó, az autóforgalom kártevésai alig néhány évvel a teljes külső felújítás után már kitörölhetetlen jeleket hagytak a szürkülő falakon. A rendszeresen erre járók megszokták a mindig zárva tartott, belülről vasspalettákkal fedett hatalmas ablakok látványát, amelyek a legnagyobb nyári hőség idején sem nyílnak ki a magassíkszínen. Pedig a poros ablakok mögött példás rendben sorakozó kötetfolyamokat, zöldszínű polcokat, többszintes, zezugos tereket pillantathatnánk meg, amelyek Európa egyik legegységesebb, legmozgalmasabb sorsú periódika gyűjteményét őrzik. A jelenleg több mint negyedmillió kötet némi darabja már a 17. században útra kelt, hogy sok viszontagság után jelenlegi helyére érkezzen, s még most sem lehet biztos abban, hogy végképp révbe jutott” (299. p.).

JEGYZETEK

- 1 A kötet szerkesztője, Szógi László 2013. július 10-én, egy könyvtári zártkörű összejövetelen, a tanulmányok rövid bemutatása és méltatása kíséretében adta át ünnepélyesen a szerzői tiszteletpéldányokat: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.559570740745412.1073741839.122214191147738&type=3> (2014. február 27.)
- 2 Bella Katalin – Kiszl Péter: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei sorozat összevont XIV–XV. kötete. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 2. sz. 60–64. p.
- 3 Uo.: 60. p.
- 4 Szógi László (történész). = Wikipédia. http://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%B6gi_L%C3%A1szl%C3%B3_%28t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz%29 (2014. február 21.)
- 5 Dr. Szógi László főigazgató búcsúztatása. = Egyetemi Könyvtári Szolgálat honlapja. <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/2817> (2014. február 21.)

- 6 Kálóczi Katalin továbbra is megbízott az ELTE EK élén. = KIT Hírlevél. 2014. január 24. http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=kaloczi_katalin_tovabbra_is_megbizott_az_elte_e_k_elen (2014. február 21.)
- 7 Knapp Éva: Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban) – Pázmány Relics in the University Library of Budapest (The volumes of Péter Pázmány's private library of Pozsony in the University Library of Budapest). Tanulmány, katalógus – Study, Catalogue, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2012. 112 p.
- 8 Kiszl Péter: Az egyetemalapító bíboros eddig ismeretlen arca: adalékok Pázmány Péter magánkönyvtárának történetéhez. = Könyvtári Figyelő, 2013. 1. sz. 166–169. p.
- 9 MTMT közlemény és idéző összefoglaló táblázat Knapp Ilona Éva adatai <https://vm.mtmt.hu/search/tmtosztaly.php?lang=0&vanlink=1&ponton=&AuthorID=10005423> (2014. február 21.)
- 10 Vö. Gráberné Bősze Klára: Czeke Marianne dr., az első magyar könyvtáros nő (1873-1942) = Könyv és Nevelés, 2006. 3. sz. 89–97. p.
- 11 27. Coll. Ungheria: http://www.vatlib.it/home.php?pag=fondi_custoditi (2014. február 21.)
- 12 Utalás a Halotti beszédre: Latiatuc feleym zumtuchel...
- 13 Könyvtári Minőségfejlesztés K21. Munkacsoportok <http://konyvtar.elte.hu/hu/node/465> (2014. február 21.)

(Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. Annales Bibliothecae Universitatis de Rolando Eötvös nominatae. Szögi László [szerk.] XVI. Egyetemi Könyvtár, Budapest, 2013. 312 p.)

Bella Katalin–Kiszl Péter